

KAPITALISTINĖS REPRODUKCIJOS VALSTYBINIO REGULIAVIMO PROGRAMŲ JUNGTINĖSE AMERIKOS VALSTIJOSE KRITIKA

A. BURACAS

Progresuojančios bendrosios kapitalizmo krizės sąlygomis, smarkiai sustiprėjus valstybinio-monopolistinio kapitalizmo vystymuisi, buržuazija ir jos ideologai didelį dėmesį skiria valstybiniam ekonomikos reguliavimui.

Pateikdami įvairias valstybines ekonomines programas, buržuaziniai ekonomistai — teoretikai ir praktikai — siekia nurodyti būdus bei priemones, kaip susilpninti kapitalistinės reprodukcijos ciklinį pobūdį ir sumažinti chronišką nepilną gamybinių jėgų panaudojimą. Jie pripažįsta, kad šių uždavinių išsprendimas yra kapitalizmo gyvybės ir mirties dilema. „Mūsų pasaulyje, padalytame į dvi ideologines stovyklas — komunistinę ir kapitalistinę, teisinga iškelti klausimą, ar pajėgus kapitalizmas vystytis, gyvuoti ir tobulėti?“ — štai kaip ryškiai atsispindi nemaloni atgyvenusiai klasei bendrosios kapitalizmo krizės ir dviejų pasaulinių sistemų lenktyniavimo tikrovė pro žinomo buržuazinės ekonominės minties istoriko prof. E. Žamso pažiūrų prizmę (45, p. 464). Nemaža panašių balsų girdėjosi ir neseniai vykusioje JAV kongreso 87 šaukimo antrojoje sesijoje, skirtoje tarybinei ekonominei galiai įvertinti (53). Nuo kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo sėkmingumo taip pat priklauso, kokį savarankiško vystymosi kelią pasirinks ekonomiškai silpnos šalys, atkritusios nuo kolonijinės imperializmo sistemos. Tačiau mažiau išsivysčiusios nacijos... stokoja tolimesnių įrodymų, kad laisvoji ekonomika pajėgi augti, klestėti ir išmintingai naudoti savo padidintus išteklius“, — pabrėžiama JAV prezidento Ekonominių patarėjų tarybos 1962 metų pranešime (52, p. 110).

Buržuaziniai ekonomistai jiems iškilusių sudėtingų ir svarbių klasikinių uždavinių šviesoje siekia įrodyti, kad valstybė, paruošus tinkamą ekonominės politikos programą, koordinuodama savo veiksmus su monopolistiniu kapitalu, gali įveikti kapitalistinio gamybos būdo nepastovumą ir neutralizuoti kitas jo socialines-ekonomines negeroves. Kadangi XX amžiaus antrosios pusės kapitalizmas, sustiprintas „Big Government“ ir „Big Business“ simbioze, įgyja tvirtą bazę ekonominiam startui į eilinį ciklą, jis esą iš esmės skiriasi ne tik nuo laisvosios verslovininkystės epochos, bet ir nuo ketvirtojo dešimtmečio kapitalizmo, taip smarkiai kentėjusio nuo krizinių sukrėtimų (plg. 52, 57). Šiuolaikinis kapitalizmas, buržuazinių ekonomistų tvirtinimu, esąs pajėgus atsikratyti iki šiol neatskiriamų savo palydovų — krizių, chroniško nedarbo ir nepilno gamybinių pajėgumų apkrovimo — ar bent sumažinti jų mastą ir kartu sugebąs užtikrinti aukštus bei stabilius augimo tempus, parodyti savo gyvybingumą, lenktyniaujant su socializmu, bei išlaikyti įtaką ekonomiškai silpnoms šalims.

Šių buržuazijos ideologų teorinių prielaidų laikosi taip pat socialistai reformistai, populiarinantys kapitalistinių Vakarų smulkiosios buržuazi-

jos, darbo žmonių ir inteligentijos tarpe įvairius „demokratinio socializmo“ bei peraugimo į socializmą per valstybinį-monopolistinį kapitalizmą variantus.

Straipsnyje siekiama iš marksistinių pozicijų kritiškai apžvelgti kai kurias svarbesnias ciklinės reprodukcijos eigos valstybinio reguliavimo priemones, rekomenduojamas ir praktiškai taikomas reguliuojamojo kapitalizmo šalininkų, taip pat, iš dalies, jų poveikį kapitalistinei ekonominei konjunktūrai po antrojo pasaulinio karo Jungtinėse Amerikos Valstijose. Šiame ekonominiame, politiniame ir kariniame imperializmo centre (2) sukonzentruota 45% kapitalistinio pasaulio pramoninės gamybos, jose kapitalistinės reprodukcijos cikliniai svyravimai ir vidiniai prieštaravimai pasidarė didžiuliai. Todėl valstybinio ekonomikos reguliavimo priemonės ir pasekmės šioje šalyje yra ypač svarbios, principiškai vertinant buržuazinės valstybės poveikio reprodukcijos ciklui ribas.

Darbe nenagrinėjama kapitalistinės ekonomikos planavimo teorijos ir eksperimentai, taip pat tarpvalstybinio kapitalistinių šalių ekonomikos reguliavimo programos ir priemonės. Žymi dalis pateikiamų duomenų nėra paimta iš nurodomų šaltinių, o apskaičiuota, jais remiantis.

Dauguma kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo šalininkų nepakankamo vartojimo koncepcijos fone nurodo, kad krizių ir nepilno gamybinių jėgų panaudojimo priežastys slypinčios pirmiausia nepakankamoje mokioje paklausoje. Jų nuomone, ūkinei sistemai esant pusiausvyroje (tai yra ne krizės ir ne infliacinio pakilimo sąlygomis), „efektyvi paklausa“, kuri galėtų užtikrinti stabilų ekonominį augimą, yra visuminė moki paklausa „kapitalinėms“ ir „vartojamosioms gėrybėms“, kai ji minimaliai nukrypusi nuo nacionalinių pajamų*. Visuminės santaupos (jos sutapatinamos ir su sankaupomis) neturi viršyti numatomų išlaidų investicijoms.

Įgyvendinant ir remiant „efektyvią paklausą“, galinčią „susiurbti“ prekių perteklių rinkoje bei užtikrinti visišką gamybinių jėgų panaudojimą, ypač svarbus vaidmuo šiulaikinio kapitalizmo sąlygomis priskiriamas buržuazinei valstybei. Ji turinti visokeriopai stimuluoti privačias investicijas ir asmeninio vartojimo išlaidas, reguliuoti kaupiamas lėšas, kad jos neviršytų reikiamų investavimams dydžių, taip pat tiesiogiai kompensuoti nepakankamą mokią paklausą vyriausybiniais prekių supirkimais bei kitomis valstybinėmis išlaidomis.

Kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo idėjos buvo paplitusios dar ikimonopolistinio kapitalizmo laikotarpiu (14, 59). Tačiau tuo metu jos nevaicino lemiamo vaidmens ūkiniame gyvenime dėl labai ribotų tuometinių valstybinės intervencijos į reprodukcijos eigą galimybių. Bendrosios kapitalizmo krizės sąlygomis šios idėjos įgijo naują ir stiprų pagrindą. Žymiai padidėjo kapitalistinių valstybių biudžetų perskirstoma nacionalinių pajamų dalis ir valstybiniai supirkimai, tvirtas šaknis į ekonominę politiką įleido valstybinis-monopolistinis kapitalizmas. Kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo vystymuisi didelį poveikį turėjo gamybos koncentracijos ir vidinių kapitalizmo prieštaravimų vystymasis, ypač pasauliniai karai ir ekonominės krizės, militarizmas bei politiniai sukrėtimai, pagreitinę monopolistinio kapitalizmo peraugimą į valstybinį-monopolistinį (2, p. 295).

Apibendrinant buržuazinės valstybės ekonominio gyvenimo reguliavimo praktiką pirmojo bendrosios kapitalizmo krizės etapo metu, vis dėl-

* Šiulaikinių reguliuojamojo kapitalizmo (neokeinsizmo) teoretikų terminologiniai savitumai, taip pat teorinės prielaidos plačiau nušviečiamos straipsnyje „Šiulaikinių buržuazinių reprodukcijos ir ciklo teorijų kritika“.

to tenka pažymėti, kad jos poveikis visais atžvilgiais neapsprendė ir negalėjo nulemti žymesnių reprodukcijos ciklinės eigos pakitimų (3, 14, 15, 16, 19, 35, 45).

Pirma, valstybinis sektorius, nors ir labai išaugo, palyginus su laikotarpiu iki 1929—1933 metų krizės, liko privataus sektoriaus atžvilgiu santykiškai nedidelis. 1937 metais šalyse, kur valstybinis-monopolistinis kapitalizmas buvo labiausiai išsivystęs, valstybinių biudžetų perskirstoma nacionalinių pajamų dalis svyravo nuo 20% (JAV, Italija) iki 11—12% (Svedija, Prancūzija, Kanada) (64, sk. XV; 51, p. 185, 241).

Antra, didesnis reprodukcijos eigos valstybinis reguliavimas buvo pastebimas tik išimtinai, ypač sunkiais kapitalistinio gamybos būdo funkcionavimui krizių ir karų laikotarpiais. Pastovesnis buvo buržuazinių valstybių reguliuojamasis poveikis tik ketvirtą dešimtmetį — ryšium su neregėto galingumo 1929—1933 metų pasauline krize ir būtinumu ją sekusios ypatingos rūšies depresijos sąlygomis atstatyti krizės smarkiai sutrikdytą ūkinių sistemų veiklą. Vėliau valstybės kišimasis į ekonomiką nesusilpnėja dėl reprodukcijos perėjimo į naują pasaulinę (1938—1939 metų) perprodukcijos krizę, taip pat dėl įtempto ruošimosi politiniam pasaulio perdalijimui karu.

Buržuazinių ekonomistų pateikiamos reprodukcijos reguliavimo programos, nežiūrint jų glaudaus ryšio su valstybės ekonomine politika, pirmajame bendrosios kapitalizmo krizės etape iš esmės atliko pasyvią rolę. Jose buvo nurodoma bendra valstybinio reguliavimo kryptis ir metodai. Tačiau, užuot aktyviai kontroliavusios ekonominės politikos priemones, jų taikymą, šios programos paprastai buvo apribotos pastarųjų apibendrinimu.

Reprodukcijos reguliavimo prielaidų ir programų po antrojo pasaulinio karo bendra apžvalga

Antrojo pasaulinio karo katastrofa, į kurią atvedė imperialistinių šalių šuoliškas ekonominis ir politinis vystymasis, suteikė stiprų postūmį tolesniam bendrosios kapitalizmo krizės vystymuisi. Žymus kapitalizmo teritorinio viešpatavimo sferos susiaurėjimas po karo sumažino „laisvų“ kapitalų išvežimo galimybes, o tolesnis darbo žmonių išnaudojimo didinimas ir nuskurdinimas dar labiau stabdo realizavimo rinkų augimą. Klasinių antagonizmų, gamybos anarchijos ir ūkio militarizavimo augimas, realizavimo ir aplamai reprodukcijos sunkumų didėjimas nepilno gamybinių jėgų panaudojimo sąlygomis sustiprino kapitalistinės ekonomikos vidinį nepastovumą ir puvimą.

Nors karo metu nenormaliai išpamė valstybiniai biudžetai, jam pasibaigus, buvo sumažinti, bendrosios kapitalizmo krizės gilėjimas, kaip ir gamybos koncentracijos bei techninės pažangos vystymasis, sudarė tvirtą bazę tolesniam valstybinio-monopolistinio kapitalizmo stiprėjimui. Pokario metais stambiausiose valstybinio-monopolistinio kapitalo šalyse valstybės dispozicijon pateko nuo 1/5 iki 2/5 visuminio visuomeninio produkto, ir maždaug tiek pat nacionalinių pajamų perskirstoma per jų biudžetus (63, p. 486—590). Štai kaip augo JAV valstybinis biudžetas. Jei 1929 metais jo pajamos sudarė 15% šalies nacionalinių pajamų (jas perskaičiavus marksistine metodika), tai 1937 ir 1939 metais — jau 25%, o šiuo metu — net 42%. JAV valstybinio biudžeto išlaidų dalis nacionalinėse pajamose sudarė atitinkamai metais 13%, 22%, 26% ir 36—39% (25, p. 38). Zymiai išaugo taip pat valstybinė nuosavybė, valstybinis investavimas ir valstybinis vartojimas, padidėjo valstybinių finansinių-kreditinių priemonių ir užsienio prekybos reguliavimo mastas.

Pokario metais bendrosios kapitalizmo krizės vystymasis vertė buržuazijos ideologus vis aktyviau ieškoti būdų, kaip būtų galima, viena vertus, sumažinti vidinius kapitalistinės reprodukcijos prieštaravimus, panaudojant valstybės aparatą, kita vertus — juos užmaskuoti, pervertinant valstybės kišimosi į ekonomiką galimybes ir rezultatus. Šiuo laikotarpiu buržuazinės valstybės jau turėjo nemažą betarpiškos intervencijos į reprodukcijos procesą praktiką, gana gausų išbandytų priemonių arsenalą. Be to, viešpataujanti klasė savo reikalų tvarkymo komitetui iškėlė reikalavimą ir pertraukų tarp krizių metu užtikrinti tokią ekonominę politiką, kuri palengvintų užkirsti kelią cikliniams svyravimams ar sudarytų sąlygas jiems pasireikšti mažesne apimtimi, užtikrintų geresnį gamybinių jėgų panaudojimą, kartu spartesnius ir pastovesnius augimo tempus. Šių problemų ekonominis aktualumas aiškiai išryškėja JAV prezidento ekonominių patarėjų 1963 metų pranešime Kongresui. Jame nurodoma, kad vien 1958—1962 metais amerikiečių nacija prarado 170 mlrd. dolerių (1961 m. kainomis), neišnaudodama potencialių ekonomikos galimybių¹.

Siekiant padidinti ūkio valstybinio reguliavimo efektyvumą, Jungtinėse Amerikos Valstijose, Vakarų Europos kapitalistinėse šalyse, Kana-doje, Japonijoje ir Australijoje sudaryti specialūs administratyviniai ir konsultatyviniai organai.

Jungtinėse Valstijose, kurių ekonomika prieš antrąjį pasaulinį karą daugiausia kentėjo nuo ciklinės reprodukcijos eigos neigiamų padarinių, 1946 metais Kongresas priėmė „Užimtumo įstatymą“. Sutinkamai su juo buvo sudaryta Ekonominių patarėjų taryba (EPT, angl.— Council of Economic Advisers), kuri, ištyrusi šalies ekonominę padėtį, prezidentui rekomenduoja priemones „užimtumo, gamybos ir perkamosios galios optimaliai apimčiai pasiekti“, „JAV ekonomikos stabilumui, augimui ir veiksmingumui užtikrinti“. EPT, kuri amerikiečių taikliai vadinama vyriausybiniu „smegenų trestu“, taip pat padeda prezidentui ruošti metinius (reikalui esant ir pusmetinius) pranešimus apie šalies ekonominę padėtį, kuriuos šis pateikia Kongresui kiekvienos reguliarios sesijos pradžioje [Employment Act, Section 4(c), (2)]. Jos nariai glaudžiai bendradarbiauja, o neretai ir betarpiškai dalyvauja atskirų JAV ir tarptautinių valstybinių ekonominių organų veikloje, palaiko artimus ryšius su privačiomis ekonominėmis organizacijomis bei susivienijimais. Antikrizines „kompensavimo“ ir „stabilizavimo“ programas JAV vyriausybei pateikė taip pat Ekonominio augimo tyrimų komitetas, Mėnesinių pranešimų apie ekonominį ciklą komitetas, Ekonominio vystymosi komitetas ir kiti organai. 1962 metų liepos mėnesį prezidento nutarimu įsteigta Patarėjų taryba vartojimo klausimais, kuri turi tirti gyventojų vartojimo struktūrą ir teikti vyriausybei patarimus ekonominės politikos klausimais, susijusiais su vartojimo skatinimu. Tų pačių metų rugpiūčio mėnesį prie EPT sudarytas Vyriausybinių komitetų ekonominio augimo klausimams.

Svarbu nurodyti pokario metais įvykusią metodologinę evoliuciją pačiame buržuazinių ekonomistų požiūryje į valstybinės ciklo reguliavimo politikos veiksmingumą ir poveikio ribas. Dabar paprastai nebeteigiama kategorišku ir autoritetingu tonu, kad buržuazinė valstybė pajėgi visai likviduoti ciklinius reprodukcijos svyravimus, krizes. Vis dažnesni blaivūs pripažinimai, kad ciklas — neatskiriamas „laisvojo“, privačiašavininkiškojo pasaulio ekonominės civilizacijos padarinys bei sinonimas ir kad gynybinės anticiklinės sistemos uždavinys tėra maksimalus jo trukmės, siautimo galios bei žalingų padarinių apribojimas. „Mūsų laisvosios verslovininkystės ekonomikoje biznio ir vartojimo išlaidų svyravimai, be abejo, visada vyks. Bet ši nelaimė mūsų nepasmerkia liesų ir riebių metų kaitai. Ekonominis ciklas nėra fatalinė (of the calendar) neišvengiama.

Vyriausybė gali parinkti savo fiskalinių sandėrių laiką, kad nuslopintų ir amortizuotų svyravimus privačioje ekonomikoje“, — nurodoma, pavyzdžiui, Ekonominių patarėjų tarybos paruoštame 1962 metų Kenedžio pranešime Kongresui apie šalies ekonominę padėtį (52, p. 17). Analogiškai žymių buržuazinių ekonomistų prof. E. H. Hanseno, R. F. Herodo pasisakymai (48, p. 607; 49).

Dauguma tiek ikikarinių, tiek pokarinių kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo programų siūlomomis priemonėmis dubliuoja vienos kitas, skiriasi tik vienos ar kitos priemonės įtakos vertinimu, jų pateikimo tvarka arba deriniu, forma. Gana pilnai šias programas atspindi plačiai žinoma pagrindinių antikrizinių priemonių suvestinė, pateikta prof. Dž. M. Klarko vadovaujamų SNO ekspertų pranešime². Didelės apimties efektyviai paklausai ir sparčiam ekonominiam augimui stabilizuoti buržuaziniai ekspertai savo pranešime rekomendavo tokias priemones (48, p. 668—672):

1. Kasmet peržiūrėti vyriausybines biudžetines programas tiek išlaidų, tiek ir mokesčių srityse, siekiant tolygiau paskirstyti pajamas bei padidinti asmeninį vartojimą. Be fiskalinių ir biudžetinių priemonių į ilgalaikio pobūdžio veiksnių skaičių gali įeiti monopolinių kainų ir pelnų dydžių kontrolė.

2. Panaudoti įstatytus į ekonominę sistemą lankstumo mechanizmus (angl.—built-in-flexibility), kurie reaguoja į ciklinius svyravimus automatiškai, tai yra be specialių įstatyminių aktų. Siekiant užkirsti kelią krizėms, per šių ciklo stabilizatorių čiauptuvus ekonomiškai palankiais laikotarpiais turi automatiškai augti įnašų į valstybinį biudžetą suma, o nepalankiais — išmokamų pašalpų suma.

3. Reguluoti privačių investicijų apimtį kreditinių ir fiskalinių priemonių pagalba; viena vertus, jas stimuliuoti specialių kreditinių bei mokesčių lengvatų ar net subsidijų pagalba, kita vertus — stabdyti per stiprius „investicinius bumus“, nustatant vertybinių popierių emisijos kontrolę, apribojant leidimus statybai, kraštutiniais atvejais įvedant žaliavų racionavimą. Atskirose šalyse vyriausybei bendradarbiauti su privačiais įmonininkais, planuojant ilgalaikius investavimus.

4. Planuoti valstybines investicijas. Jos turi būti panaudojamos kaip automatiškai veikiančios kontrapriemonės privačių investicijų svyravimams kompensuoti ciklinėje reprodukcijos eigoje.

5. Stabilizuoti agrarines pajamas, palaikant reikiamame lygyje ar garantuojant žemės ūkio produktų kainas, subsidijuojant fermerių gamybą, taip pat reguliuojant prekių rinkas tarptautinių programų pagalba.

6. Įgyvendinti valdomas ciklinių svyravimų kompensavimo (offsetting) programas. Nuo įstatytų lankstumo mechanizmų veikimo jos skiriasi tuo, kad, reikalui esant, „vykdomoji valdžia ir kongresas... parenka tiek laiką, kada pradės veikti anticiklinė programa, tiek ir jos įvykdymo būdus. Veiksmų diapazonas gali būti kongreso nustatytas iš anksto...“ (48, p. 661).

Panagrinėkime plačiau, kaip buržuazinei valstybei sekasi įveikti žymią ekonominio augimo stabilizaciją papildomu biudžetiniu stimuliavimu, kokia kiekvienos minėtų pagrindinių antikrizinio reguliavimo krypčių atskirų priemonių konkreči įtaka ekonominiam ciklui Jungtinėse Amerikos Valstijose — pagrindinėje imperializmo citadelėje. Jų paskirtis — veikti visas tris investicinės ciklo teorijos atstovų prasimanytos „sąveikaujančių svertų sistemos“³ ašis, siekiant palaikyti nenutrūkstamą akseleracijos ir multiplikacijos procesų sąveiką kylančia kryptimi, tai yra siekiant pastoviai sukelti išvestinės paklausos ir kitų „antrinių“ reprodukcijos procesų susidarymą. Konkrečiai rekomenduojamų priemonių taikymas praktikoje

turi užtikrinti: a) aukštą polinkį vartoti — multiplikacinio proceso svertą; b) nenutrūkstamą pajamų pertekliaus virš vartojimo išlaidų nukreipimą investavimui — akceleracinio proceso prielaidą; c) aukštą ribinio kapitalo efektyvumo lygį (paskolinių palūkanų normos atžvilgiu).

„Stabilizatoriai“ ir jų praktinio taikymo išdavos

Neokeinsizmo teoretikai skiria kelių rūšių „stabilizatorius“ — asmeninio vartojimo, kreditinius, fiskalinius ir kitokius. Jie priskirtini prie institucinių (indikatyvinių) valstybinio reguliavimo priemonių, kurios, skirtingai nuo rinkos (imperatyvinių) priemonių, pavyzdžiui, valstybinių supirkimų, nepadidina bendros mokios paklausos, bet įvairių ekonominių institutų pagalba sudaro palankias prielaidas jai pakeisti pageidaujama linkme.

Plačiai reklamuojamus „įstatytus lankstumo mechanizmus“, kuriems šiuolaikiniai reguliuojamojo kapitalizmo riteriai priskiria gyventojų pajamų ciklinių svyravimų „suminkštinimo“ (cushioning) vaidmenį, sudaro socialinio draudimo, progresyviųjų pajamų mokesčių ir kitų panašių priemonių sistema. Šie „automatiniai stabilizatoriai“ turi pastoviai, nepriklausomai nuo ciklo fazės, aukštame lygyje palaikyti gyventojų vartojimo išlaidas, jų „polinkį vartoti“. Pavyzdžiui, krizės fazėje padidėjus bedarbių ir laikino nedarbingumo atvejų skaičiui, dėl darbo intensyvavimo padažnėjus nelaimingiems atvejams, „automatiškai“ išauga, palyginus su ankstyvesniu laikotarpiu, ir valstybinės socialinio draudimo išmokos.

Pokariniu laikotarpiu svarbiausių bendrosios kapitalizmo krizės vystymosi kryptių poveikyje JAV valstybinio socialinio draudimo sistemos kompensuojama gyventojų nuostolių dalis augo tiek absoliučiai, tiek santykinai. Tačiau ši dalis yra menkas „amortizatorius“ ciklinių svyravimų pajamose, atitinkamai, ir asmeninio vartojimo išlaidose. Pavyzdžiui, šeštąjį dešimtmetį vidutiniai metiniai šalies gyventojų pajamų nuostoliai dėl visų socialinės rizikos rūšių augo taip: 1952—1954 m.— 94,3 mlrd. dol., 1955—1957 m.— 113,3 ir 1958—1960 m.— 136,5 mlrd. dolerių (maždaug 4/10 asmeninių vartojimo išlaidų). Iš jų valstybė kompensavo atitinkamai metais 6,2 mlrd. dol., 7,8 ir 11,6 mlrd. dol. (tai yra tik 7—9% nuostolių) (32; 51, p. 190). Žymi ir didėjanti socialinio draudimo įnašų dalis tenka eiliniams dirbantiesiems. 1939 metais JAV darbininkų ir tarnautojų dalis įnašuose socialiniam draudimui į federalinių, valstijų ir vietinių valdžių biudžetus sudarė 28%, 1946 m.— 34%, 1950 m.— 42%, 1956 m.— 46%, 1961 m. (preliminarijai) — 44% (62, p. 316, 318; 64, p. 726—729). Be to, valstybės dalis formuojama iš mokesčių, o įmonininkai savo įnašų dalį įskaito į realizuojamos produkcijos gamybos kaštus. Todėl šias socialinio draudimo išlaidas vėliau iš esmės apmoka irgi platieji gyventojų sluoksniai, minimaliai kintant santykiui tarp būtinojo ir pridedamojo produkto didėjimo kryptimi.

Nurodytų gyventojų vartojimo „stabilizatorių“ pagrindinė paskirtis yra ne tik ekonominė, ne tik jų paklausos svyravimų amplitudės sumažinimas, bet ir politinė — susilpninti visuomeninės bazės progresuojančios krizės sąlygomis augančią revoliucinių judėjimų grėsmę. To neslepia nė patys neokeinsizmo ideologai. „... Jei pramonei reikalingas rezervinis korpusas, — ciniškai nurodė prof. Dž. M. Klarkas, — šis korpusas turi būti pakenčiamai žmogiškas, nesusilpnintas ar nedemoralizuotas ilgalaikio nedarbo“ (38, p. 18).

Pagal veikimo pobūdį prie „įstatytų“ į ekonominę sistemą jos lankstumui padidinti „stabilizatorių“ priskirtinos taip pat valstybės išlaidos pa-

stoviams žemės ūkio produktų kainoms palaikyti (iš dalies, per Prekių kreditavimo korporaciją superkant juos pastoviomis kainomis), jų eksportui ir dempingui užsienio rinkose subsidijuoti, dirbamų žemių plotams apriboti. 1947—1962 metais dėl pasėlių plotų subsidijavimo mažinimo dirbamos žemės plotai Jungtinėse Valstijose sumažėjo 12%. Eksporcinės priemokos šios šalies kviečių eksportininkams siekia 30—40% vidaus rinkos kainos. Nors atskirais laikotarpiais šios buržuazinės valstybės agrarinės politikos priemonės gali daryti reprodukcijos eigai nemažą poveikį, pajėgios laikinai susilpninti agrarinės krizės paaštrėjimus, bet jos nepadaeda įveikti chroniškos perprodukcijos, alinančios JAV žemės ūkį nuo 1948 metų. JAV fermerių pajamų valstybinio reguliavimo grynasis efektas, kaip rodo oficialiosios statistikos duomenys, yra neigiamas, tai yra reiškia tik didesnį ar mažesnį, priklausomai nuo konjunktyros palankumo, lėšų perpumpavimą iš žemės ūkio į kitas ekonomikos šakas (žr. 4, p. 71; 62, p. 609, 630). Valstybinio biudžeto mechanizmas taip pat panaudojamas pajamoms perskirstyti tarp pačių žemės ūkio produkcijos gamintojų (4, p. 72) kapitalų ir gamybos koncentracijos sustiprinimo tikslais, siekiant paspartinti žemės ūkio perėjimą į mašininę gamybos stadiją.

Pokario metais reguliuojamojo kapitalizmo šalininkai daug dėmesio skiria vystyti Dž. M. Keinso teiginį apie galimą asmeninio vartojimo išlaidų kompensavimą investicijomis arba kitų rūšių išlaidomis, siekiant palaikyti „efektyvią paklausą“. Propaguodami šiuolaikinės buržuazinės politinės ekonomijos pamėgtą idėją apie įmonininkų nuotaikų svarbą normaliai kapitalistinės reprodukcijos eigai ir apie būtinumą jiems užtikrinti aukštus pelnus, norint palaikyti aukštą investavimų lygį bei sudaryti sąlygas pastoviam kapitalistinės ekonomikos klestėjimui, „didžiojo biznio“ apologetai sukūrė ištisą „prasisunkimo lašais“ (trickle-down) programą. Jos esmę, JAV Komunistų partijos veikėjo V. Fosterio nuomone, puikiai atskleidžia žinomas C. E. Vilsono posakis: „Kas yra gera Dženeral Motors, gera ir Jungtinėms Valstijoms“ [5]. Panašios krypties argumentacija padeda įteisinti biudžetinių subsidijavimą ir kitų rūšių biudžetines „injekcijas“ bei fiskalines lengvatas monopolistiniam kapitalui, taip pat valstybės nuostolius, susijusius su kredito pasiūlos sąlygų reguliavimu.

Privačių investicijų stimuliavimas subsidijomis, mokestinės lengvatos ir kiti „fiskaliniai stabilizatoriai“ paprastai derinami su „kreditiniais stabilizatoriais“ — bankų rezervų apimties, kreditų pasiūlos-paklausos sąlygų, valstybinės skolos reguliavimu, kreditų garantavimo programomis ir t. t. Kaip ir kiti „stabilizatoriai“, šios priemonės panaudojamos mokiai paklausai apriboti per staigaus jos augimo laikotarpius, siekiant užtęsti pakilimai fazę bei atitolinti krizę, ir, dažniausiai, stimuliuoti per mažai paklausai krizės bei depresijos sąlygomis.

Tiek fiskalinių, tiek kreditinių, arba monetarinių, „stabilizatorių“ poveikis reprodukcijos ciklui — investicijų apimčiai, iš dalies realizavimo eigai bei gamybos augimo tempams — yra prieštaringas. 1962 metais JAV privačių kapitalinių įdėjimų apimtis padidėjo daugiau kaip 9%, 1963 m. — 4,7% (1957—1962 metais vidutinis metinis augimas 0,9%). Nors augimas buvo pokrizinis, kapitalistinio ūkio vidinių jėgų varomas, bet skatinamoji valstybės ekonominė politika jam turėjo poveikį. 1962 metų spalio mėnesį JAV Kongresas priėmė Kenedžio pateiktą įstatymo projektą, numatantį monopolijoms 7% mokesťines lengvatas, atliekant kapitalinius įdėjimus įrengimams (visuomeninio naudojimo įmonėms — 3%). Tų pačių metų liepos mėnesį JAV finansų ministerija įvedė naują amortizacinių atskaitymų tvarką, kuri leidžia 70—80% visų mašinų ir įrengimų sutrumpinti vertės pernešimo terminus vidutiniškai 32%. Amortizacijos fondas iš dalies panaudojamas ir kaupimo tikslams, todėl

ši priemonė taip pat turėjo stimuliuoti privačius kapitalinius įdėjimus. Žinoma, ilgalaikės perspektyvos požiūriu įvertinti nurodytų priemonių faktinį poveikį reprodukcijos eigai dar per anksti. Tačiau sekantis pavyzdys gana aiškiai patvirtina gamybinės paklausos „stabilizatorių“ trumpalaikio stimuliacinio efekto galimybę. 1961 metų antroje pusėje išplėtus ir atpiginus privačių ipotekinių kreditų vyriausybinių draudimą (Housing Act of 1961), 1962 metais JAV privatūs vidaus kapitaliniai įdėjimai į gyvenamųjų namų statybą padidėjo 10,2%. Tai, kad šis augimas užtikrintas būsimos paklausos sumažinimo sąskaita, padedant valstybei, rodo gyventojų ipotekinio įsiskolinimo padidėjimas tais pačiais metais 10,8% (67, p. 23).

Kita vertus, valstybinė privačių investicijų skatinimo politika, nukreipta į dirbtinį perprodukcijos forsavimą naujais kapitaliniais įdėjimais, ilgesnio laikotarpio metu prisideda prie perteklinių gamybinių pajėgumų tolesnio didėjimo, apsunkina realizacijos ir aplamai reprodukcijos eigą. Tai sudaro prielaidas ekonominio augimo lėtėjimui, neišvengiamiems ir dar sunkesniems kriziniams ūkio sukrėtimams. O kreditinių ir fiskalinių „stabilizatorių“ panaudojimas būna augimui stabdyti teatveda prie pirmalaikio krizinių reiškinų ekonominėje konjunktūroje pasirodymo, ir jų, kaip valstybinių reprodukcijos reguliavimo priemonių, vaidmuo čia taip pat labai ribotas. Pavyzdžiui, žymiai apsunkinus kreditų gavimo sąlygas, padidėja realizavimo sunkumai, perprodukcija išryškėja ir krizė gali kilti anksčiau, negu normaliomis sąlygomis, nors kapitalistinės ekonomikos spazminiai trūkčiojimai, atstatant pažeistas proporcijas, tokiais atvejais būtų silpnesni.

Kai nagrinėti „stabilizatoriai“ panaudojami prieš žymiai galingesnių vidinių kapitalistinės ekonomikos jėgų veikimo kryptį, ypač subrendus prielaidoms ciklui pereiti į sekančią fazę, jie akivaizdžiai neveiksmingi. Net įjungti į kompleksą su žymiai veiksmingesnėmis anticiklinėmis „kompensacinėmis“ vyriausybės priemonėmis, jie nepajėgūs nukreipti reprodukcijos eigos kita linkme — ar tai būtų pakilimo fazė, kurios metu „stabilizatoriai“ neturi leisti per greitai „išsikvėpti“ vidiniams augimo veiksniams, ar krizinio lūžio pradžia. Pavyzdžiui, bankinių sistemų priemonės, skirtos laisviems kapitalams pritraukti į gamybos sferą „pigiau“ kreditu, neturėjo ir negali turėti žymesnės įtakos, vystantis krizei, jau vien dėl to, kad smarkiai pagausėja bankrotų ir negražintų paskolų atvejai. Tai suardo normalią kreditinės sferos veiklą ir neleidžia plėsti kreditų pasiūlos. Šių „stabilizatorių“ reguliuojamojo poveikio efektą sumažina taip pat padidėjęs investicijų finansavimas privačiame sektoriuje iš vidinių išteklių (17, p. 111—112; 34, p. 549). „Kreditinių stabilizatorių“ neveiksmingumą, sulaikant kreditą pakilimo fazėje ir sudarant reikiamus rezervus jam išplėsti krizės fazėje, pripažįsta net žymi dalis buržuazinių ekonomistų (prof. R. F. Harodas, E. H. Hansenas). Ne efektyvesni ir fiskaliniai „stabilizatoriai“, kai jiems tenka veikti priešinga reprodukcijos kumuliatyvinei eigai linkme. Korporacijos, keisdamos gamybinių pajėgumų apimtį, pirmiausia atsižvelgia į produkcijos realizavimo perspektyvas, nuo kurių monopoliniai pelnai priklauso paprastai daugiau, negu nuo investicijų valstybinių „stabilizatorių“.

„Kompensavimo“ programų kritika

Nepakankamai mokiai paklausai kompensuoti ypač plačiai reklamuojamas ir taikomas betarpiškas valstybinės paklausos apimties didinimas. Tiek automatinėms, tiek valdomoms „ciklo kompensavimo“ programoms priskiriamas „kumuliatyvinių procesų starterių“ vaidmuo. Jos sulygina-

mos su jėga, kuri reikalinga kapitalistiniam ūkiui išjudinti iš sustingimo, būtina kapitalistinės pasiūlos-paklausos siurbliui „prapumpuoti“. Tik po to, kai išstumiamas visas siurblyje esąs oras ir jis prisipildo vandens, šis mechanizmas pradeda normaliai pumpuoti vandenį. Analogiškai, teigia buržuaziniai ekonomistai, valstybinių išlaidų pradiniam postūmiui sužadinus išvestinę paklausą, prasideda multiplikacinių-akseleracinių svertų sąveika, įmonininkams atsiranda suinteresuotumas didinti gamybą ir užimtumą sparčiais tempais (vad. pump-priming theory). Pavyzdžiui, papildomi automobilių supirkimai reikalauja padidinti metalų, gumos ir kitų produkcijos rūšių gamybą.

Pagrindinė valstybinių išlaidų, skirtų bendrai mokiai paklausai padidinti, dalis nukreipiama „prekių ir patarnavimų supirkimams“, negamybinių objektų ir objektų, reikalaujančių ypač didelių kapitalinių įdėjimų (pavyzdžiui, atominė pramonė), finansavimui, taip pat naikinimo priemonių gamybai⁴. 1950—1961 metais JAV vyriausybiniai supirkimai sudarė vidutiniškai daugiau kaip 3/4 visų valstybinių išlaidų (51, p. 181). Nurodyto pobūdžio išlaidos, ypač skiriamos ūkio militarizavimui, nesudaro pavojingos konkurencijos monopolijoms, net priešingai, užtikrina joms ilgalaikius, garantuotus, labai pelningus užsakymus (ekonominėje praktikoje vadinamos „gamybos kaštai plus fiksuotas pelnas“ tipo sutartys). Pavyzdžiui, jei 25 stambiausių JAV monopolijų vidutinė pelno norma, oficialiais duomenimis, civilinėje pramonėje siekė 20—30%, tai lėktuvų ir raketų gamyboje — net 71,3%, kitų rūšių ginklų gamyboje — 42,6% (22, p. 19). Faktiškai šios valstybinės išlaidos yra viena pagrindinių priemonių nacionalinėms pajamoms perskirstyti paslėpta forma per valstybinį biudžetą stambiojo kapitalo naudai.

Iš dalies valstybinių supirkimų įtaką kapitalistinės reprodukcijos procesui, tiesiogiai — jų kompensacinio poveikio realizavimo cikliniams svyravimams mastą gali apibūdinti jų lyginamasis svoris bendrajame nacionaliniame produkte (BNP). Jungtinėse Amerikos Valstijose 1938 metais jis sudarė 16%, 1948 m. — 14%, 1950—1961 m. — vidutiniškai 19%. Europos ekonominės bendrijos šalyse valstybinio vartojimo dalis BNP sudarė: 1950 m. — 12%, 1960 m. — 14%, Europos ekonominio bendradarbiavimo organizacijoje, jungiančioje 18 pagrindinių kapitalistinės Europos šalių, — atitinkamai 13 ir 14%⁵.

Vyriausybinių supirkimų apimties didėjimui pokario metais nemažą įtaką turi tai, kad „imperialistinės valstybės virsta militaristinėmis, karinėmis-policinėmis“ (2, p. 296). Per ketvirtį amžiaus (1938—1962 metais) JAV BNP padidėjo 2,7 karto, vyriausybiniai supirkimai — 3,1 karto, o federalinės vyriausybės karinės išlaidos — net 16 kartų⁶. 1950—1961 metais pastarosios sudarė vidutiniškai 56% JAV vyriausybinių išlaidų prekėms ir patarnavimams apmokėti (51, p. 181; 62, p. 248).

Šiuolaikiniai reguliuojamojo kapitalizmo teoretikai ir praktikai plačiai reklamuoja karinio ekonomikos reguliavimo planus, gindami pentagono ir finansinės oligarchijos pretenzijas į milžiniškus pelnus, išreikšdami imperialistinių šalių ekspansines nuotaikas ir teoriškai pagrįsdami oficialią „balansavimo ant karo ribos“ politiką. Kadangi militarizavimas deformuoja normalią kapitalistinio ūkio struktūrą ir reprodukcijos ciklo eigą, paslepia tikruosius chroniškus nedarbo ir perteklinių gamybinių pajėgumų dydžius, tai jie bando įrodyti, kad pasitvirtina keinsistiniai nurodymai apie efektyvaus gamybos ir užimtumo augimo stimuliavimo karinėmis išlaidomis galimybes (prof. V. Beveridžas (54), amerikiečių ekonomistai prof. E. H. Hansenas (57, p. 28), K. Bauldingas (23) ir kiti). Vadinamojo karinio klestėjimo receptų priedangą finansinė oligarchija taip pat

naudoja savo politiniais interesais — puolimui prieš demokratinius iškovojimus, kylantį revoliucinį judėjimą, fašistinės reakcijos stiprėjimui maskuoti.

Šių receptų įgyvendinimas, kaip ir valstybinių išlaidų kitomis kryptimis didinimas, nepadėjo imperialistinėms valstybėms nei stabilizuoti ekonominio vystymosi, nei išsisukti nuo chroniško nepilno gamybinių jėgų panaudojimo. Militarizavimas, kaip paklausos kompensavimo priemonė, yra silpnas ir ardomai veikias ekonomiką katalizatorius. Jis leidžia didinti gamybą, „susiurbia“ perteklinius gamybinius išteklius tik laikinai⁷. Štai 1950—1953 metais apie 80% padidėjusios JAV pramoninės gamybos sudarė išplėsta karinė gamyba (19, p. 266). Pasibaigus karui Korėjoje ir sulėtėjus ekonominio augimo tempams, prasidėjo perprodukcijos krizė. Auganti karinė paklausa gali atitolinti ar pertraukti krizes tik tuomet, kai jos augimo tempai pralenkia civilinės gamybos augimo tempus. Tačiau nenutrūkstamas pralenkiantis karinės paklausos vystymas neįmanomas. Ekonomiškai ūkio militarizavimą apriboja kapitalo kaupimo nutūkimas, visos jam skiriamos pridėdamosios vertės dalies sunaudojimas karinėms išlaidoms ir jį lydintis pagrindinio kapitalo „pravalgymas“ (27). Dėl ekonomikos militarizavimo prieštaringo poveikio nacionalinių pajamų augimui ir dėl paspartėjusios techninės pažangos naikinimo priemonių gamyboje⁸ pastaruoju metu jų „stimuliuojanti“ įtaka JAV civilinės gamybos augimui smarkiai sumažėjo. Jei 1947—1953 metais kiekvienam doleriui, kuriuo padidėjo JAV prekinė produkcija, teko 2,5 dol. tiesioginių karinių išlaidų, tai 1953—1961 metais kiekvienas prekinės produkcijos augimo doleris „kaštavo“ jau 8 dol. tiesioginių karinių išlaidų (43, p. 28). Tai netiesiogiai parodo, kad išvestinės paklausos skatinimas karinėmis išlaidomis praranda praktinę prasmę.

Apibendrinančiai vertinant JAV vyriausybės išlaidų kompensacinį ir stabilizacinį poveikį reprodukcijos ciklo eigai, reikia pabrėžti tokius momentus:

1. 1951—1960 metais vyriausybinių pajamų „prekių ir patarnavimų supirkimų“ forma sudarė daugiau kaip ketvirtadalį JAV nacionalinių pajamų ir užtikrino daugiau kaip du penktadalius jų padidėjimo (51, p. 181; 13, p. 36; nacionalinės pajamos perskaičiuotos marksistine metodika). Nežiūrint pralenkiančio valstybinių supirkimų augimo nacionalinių pajamų atžvilgiu krizių metu, jie nekompensavo gamybos ir nacionalinių pajamų ciklinių svyravimų nei 1957—1958 metais, nei 1960—1961 metais (4, p. 73; 52, p. 57—58).

2. Investicijų skatinimas vyriausybiniams supirkimais (ypač karinė paklausa) yra viena pagrindinių priemonių, didinančių perteklinius gamybinius pajėgumus civilinėje pramonėje. Dėl šios ekonominio augimo paliatyvinės priemonės taikymo stiprios įtakos JAV apdirbamosios pramonės įrengimai 1933—1940 metais, ekon. m. dr. S. Vygodskio apskaičiavimais, buvo panaudojami vidutiniškai 64,3%, o 1953—1960 m.—55,9%, nežiūrint, kad pirmųjų 8 metų laikotarpiui tenka tik 3 metai pagyvėjimo ir pakilimo fazėse, o antrųjų — tik 3 kriziniai metai (18, p. 193—196).

3. Vidutinis visiškų bedarbių skaičius 1951—1962 metais, palyginus su tokios pačios trukmės prieškariniu laikotarpiu (1929—1940 m.), oficialiais duomenimis, sumažėjo 5,5 mln. žmonių. Tačiau smarkiai išaugo užimtųjų karinėje sferoje (5—6 mln.) ir valstybiniame aparate (4 mln.) skaičius. Todėl net neatsižvelgiant į užimtųjų 15—34 val. per savaitę dalinių bedarbių skaičiaus padidėjimą, perteklinės darbo jėgos absoliutus dydis po antrojo pasaulinio karo padidėjo, kartu įgaudamas paslėptinę formą (žr. I lentelę).

Perteklinė darbo jėga ir jos struktūros pakitimai
Jungtinėse Amerikos Valstijose (mln. žmonių)

		1929—1940 m.	1951—1962 m.	Absoliutūs
		vidurkis	vidurkis	pakitimai (B—A)
		A	B	C
1	Visiški bedarbiai	8,8	3,3	—5,5
2	Daliniai bedarbiai (dirbę 1—14 val. per savaitę)	1,4*	2,8	1,4
3	Užimtieji karinėje sferoje**	$\frac{1}{0,3}$	$\frac{6-7}{2,9}$	$\frac{5-6}{2,6}$
4	Užimtieji valstybiniame aparate	3,4***	7,6	4,2
5	Perteklinė darbo jėga:			
	a) neskaitant užimtųjų valstybiniame aparate padidėjimo (1+2+3)	11,2	12,1—13,1	0,9—1,9
	b) įskaitant jų padidėjimą (1+2+3+4 (B—A))	—	16,3—17,3	5,1—6,1

* 1940 m.; iki antrojo pasaulinio karo amerikiečių statistikai nevedė sistemingos dalinių bedarbių apskaitos. Tačiau visuotinai pripažinta, kad dalinių bedarbių skaičius pokariu laikotarpiu žymiai išaugo.

** Skaitiklyje — visų užimtųjų karinėje sferoje vidurkis, vardiklyje — užimtųjų ginkluotose pajėgose vidurkis (51, p. 194; 64, p. 807, 817; 66, p. 427; 67, p. 229; 19, p. 122—124; 33; 31). Užimtųjų karinėje sferoje skaičius apima užimtuosius karinės gamybos šakose (karinių objektų statyba imtinai) ir ginkluotose pajėgose. Seštąjį dešimtmetį visų karinėje sferoje užimtųjų skaičius buvo 2—2,3 karto didesnis, negu ginkluotose pajėgose. Prieškariniam laikotarpiui visų užimtųjų karinėje sferoje skaičius nustatytas, ekstrapoliuojant šią proporciją.

*** 1929 ir 1937 metų vidurkis.

Trečiajame bendrosios kapitalizmo krizės etape išryškėjus chroniško masinio nedarbo didėjimo tendencijai dėl spartėjančios techninės pažangos bei nepakankamai aukštų ekonominio augimo tempų, pasidarė ypač aišku, kad užimtumo problemos valstybinis „kompensacinis sprendimas“ neturi jokių perspektyvų. Jei esama situacija ekonomikoje stabilizuosis, 1970 metais nedarbo lygis JAV, Nacionalinės pramonininkų asociacijos prezidento Galanderio apskaičiavimais, pakils iki 12,7% (29, p. 85; 1958—1962 metais bedarbiai sudarė vidutiniškai 6% civilinės darbo jėgos).

4. Valstybinio reguliavimo poveikyje žymiai deformuotos normalios realizavimo ir gamybos struktūros, reprodukcijos proporcijos. Asmeninio vartojimo išlaidų dalis JAV bendrajame nacionaliniame produkte sumažėjo nuo 69,4% (1938—1940 metų svertinis vidurkis) iki 64,7% (1958—1962 m.), o federalinių išlaidų nacionalinei gynybai dalis padidėjo nuo 2% (1939—1940 m.) iki 9,6% (1958—1962 m.) (51, p. 172—173). BNP struktūrinės deformacijos pastebimos taip pat kapitalistinės Europos šalyse (62, p. 917), tačiau jose asmeninio vartojimo dalies sumažėjimas daugiau susijęs su bendrų kapitalinių įdėjimų ir eksporto padidėjimu. Didėjančios karinės išlaidos, net tik santykinai sumažindamos kapitalinių įdėjimų ir asmeninio vartojimo augimo galimybes, ilgesniu laikotarpiu papildomai apsunkina reprodukcijos eigą, kurios paspartinimo tikslais jos naudojamos. Be to, nacionalinių pajamų dalies aukojimas karo dievui Marsui jau tiesiogiai reiškia, kad visuminio visuomeninio produkto dalis iškrenta iš reprodukcijos eigos, tesukeldama keleriopai mažesnę išvestinę paklausą ir savo dydžiu sumažindama kaupimo galimybes.

5. Dėl valstybinio ekonomikos reguliavimo demokratinės alternatyvos (2, p. 302) pavojaus, iš dalies ir dėl to, kad per didelis valstybinės ūkinės

veiklos mastas suvaržo monopolinės buržuazijos „veikimo laisvę“, reiškia monopolinių pelnų maksimumo kontrolę, jos apologetai reikalauja, kad valstybės kasdieninė intervencija į ūkinę sferą būtų griežtai apribota „didžiojo kapitalo“ privačių interesų sąlygojamais kriterijais. Peržengti šias ribas esą tikslinga tik aštrių krizių bei politinių sukrėtimų atvejais, kai kyla pavojus visai buržuazijos klasei prarasti privilegijuotą padėtį visuomenėje. Kai valstybinių programų pagalba sustiprėja privatus biznis „privačios investicijos“ vėl pasidaro „pagrindinė ekonominio augimo jėga“,— tokią direktyvą valstybinio reprodukcijos reguliavimo perspektyvai pateikia minėta EPT (51, p. 78).

6. Perskirstydama ir betarpiškai disponuodama žymia visuomenės materialinių išteklių dalimi, vadovaudamasi reguliuojamojo kapitalizmo šalininkų programomis, buržuazinė valstybė nagrinėtų ekonominių svertų pagalba modifikuoja įprastinę ciklinės reprodukcijos eigą. Jos reguliavimo ir iš dalies laikinų specifinių veiksnių poveikyje⁹ sumažėjo krizės fazės gylis pokariniame cikle¹⁰. Tačiau krizės intensyvumą kompensavo ciklinę prekių perprodukciją papildžiusi, iš dalies pakeitusi atvirai išreikšta auganti chroniška masinė gamybinio kapitalo perprodukcija. Be to, viso ciklo eigoje padažnėjo reiškiniai, anksčiau būdingi krizės fazei — pertrūkiai gamybos augimo metu (naujojo ciklo pakilimo fazės metu jie buvo 1961.VIII—IX, 1962.VII—1963.I, 1963.VII—1964.I), didmeninių kainų stabilizacija. Todėl vien nuostoliai dėl nepilno pramonės gamybinių pajėgumų panaudojimo, tarybinio ekonomisto V. Habliuko apskaičiavimais, 1953—1960 metais (8 metai) Jungtinėse Amerikos Valstijose buvo 2,2 karto didesni, negu 1929—1940 metais (12 metų) (43, p. 155; gamybinių pajėgumų dinamikos poveikis neeliminuos. — A. B.).

Siekiant padidinti „automatinių ciklo kompensavimo“ programų efektyvumą, jos paprastai papildomos „valdomomis kompensavimo“ programomis, o „automatinių stabilizatorių“ veikimas — „valdomų stabilizatorių“ taikymu. Padidintas dėmesys organiniam „automatinių“ ir „valdomų“ priemonių derinimui ekonominio ciklo eigoje skiriamas trečiojo bendrosios kapitalizmo krizės etapo laikotarpiu.

„Valdomos“ programos savo baziniais elementais iš esmės nesiskiria nuo nagrinėtų „automatinių“. Reguluojamojo kapitalizmo teoretikų nurodymu, jų pagrindinis uždavinys — padidinti valstybės išlaidų panaudojimo lankstumą, tai yra jų savalaikiškumą ir koordinaciją, o ne pakeisti naudojamas priemones. Vyriausybiniai supirkimai, ypač federaliniai, ciklinių svyravimų kompensavimui paprastai išplečiami pavėluotai ir faktiškai nėra pirmajam reikšmės momentai.

Buržuazinių ekonomistų naudojama metodika iki šiol neleidžia jiems teisingai vertinti konjunktūros. Autoritetingas JAV prezidento „smegenų trestas“ palankiai apibūdino artimiausią perspektyvą ir prasidėjus 1948—1949 metų krizei, ir 7 mėn. prieš 1957—1958 metų krizę (36).

Valstybinio reguliavimo programų finansavimo šaltiniai

Svarbiausias keinsistinė dvasia persunktų reprodukcijos ciklo svyravimų „stabilizavimo“, „kompensavimo“ bei „amortizavimo“ valstybinių programų lėšų šaltinis yra mokesčiai. Pagrindinis ir sunkėjantis „visuotinės gerovės“ valstybės įgyvendinamos ciklo „išlyginimo“ politikos kaštų svoris gula ant eilinių mokesčių mokėtojų pečių, sumažindamas jų vartojimo lygį. 1940—1963 biudžetinėmis metais dėl pralenkiančio asmeninių pajamų mokesčių augimo jų lyginamasis svoris JAV federalinėse mokesinėse įplaukose išaugo nuo 34% iki 60%, o jų mokėtojų skaičius (1940—

1959 metais) — beveik 4 kartus, iki 59,8 mln., iš jų dalis su apmokestinamomis pajamomis padidėjo nuo 51% iki 79% (62, p. 386, 390). Sparčiai augant taip pat netiesioginiams mokesčiams, asmeninių mokesčių dalis sumažėjo. Mokestines įplaukas iš asmeninių pajamų reguliuoti paprasčiau, esant pastoviems realizavimo sunkumams, negu žymią dalį akcizinių įplaukų, ir nurodyti struktūriniai pakitimai mokesčių iš gyventojų sistemoje padidina jos, kaip „stabilizatoriaus“, lankstumą. Be to, didėjant akcizams, auga prekių kainos ir mažėja jas gaminančių monopolijų konkurencinis pajėgumas vidaus bei užsienio rinkose, o kita vertus, akcizai per daug aiškiai regresyvūs, nes juos daugiausia moka darbo žmonės — pagrindiniai vartotojai, — ir vyriausybė šiuo metu linkusi jais mažiau naudotis politiniais motyvais.

Siekdama sudaryti aktyviai intervencijai į reprodukcijos eigą reikiamas vidines sankaupas, nežiūrint rūpinimosi biznierių „optimizmo“ palaikymu, JAV vyriausybė buvo priversta padidinti perskirstomą per pajamų mokesčius korporacijų pelnų dalį — nuo 21,9% (1939 m.) iki 48,9% (1961 m.) (51, p. 246). Šiuos mokesčius net monopolijos ne visada pajėgios savo nuožiūra pilnai pernešti į gamybos kaštus, nes konkurencija verčia laikytis nuo subjektyvių norų nepriklausančio kainų lygio. Tačiau akumuluojamos iš korporacijų lėšos paprastai joms grįžta su kaupu kitomis — pelnų užsakymų, subsidijų ir dotacijų — formomis. Be to, korporacijos apmokestinamos pagal jų pačių pranešimus apie gautus pelnus, ir tai joms sudaro kuo palankiausias sąlygas žymią pelnų dalį nuslėpti kituose balansų straipsniuose.

Vienu pagrindinių šaltinių išlaidoms padengti ir mokiai paklausai padidinti reguliuojamojo kapitalizmo šalininkai rekomenduoja deficitinį finansavimą, kurį sudaro pastovus biudžeto deficitinis balansavimas, arba valstybės išlaidų finansavimas paskolų sąskaita, taip pat prekių pardavimą kreditan ir naudojimąsi kitomis kredito formomis. JAV praktikoje išplėstiniai mastu įgyvendinant deficitinio finansavimo ir vartojimo kreditan receptus, 1929—1962 metais šios turtingiausios šalies gryna viešoji ir privati skola išaugo daugiau kaip 5 kartus, iš jų 2,5 karto pokario metais (51, p. 234).

Neneigiant normaliai išvystytų kreditinių santykių visokeriopų privalumų ir netgi to, kad trumpalaikis manevravimas deficitinio finansavimo priemonėmis gali duoti teigiamus rezultatus (pavyzdžiui, Jungtinėje Arabų Respublikoje, finansuojant didelius kapitalinius įdėjimus, susijusius su šalies industrializacija), būtų neteisinga taip pat užmiršti jų nesaikaus vystymo nepageidaujamas pasekmes.

Taikant nurodytas priemones, vartotojas jau šiandien sunaudoja savo būsimąsias pajamas ir tuo sumažina realizavimo galimybes ateityje. Be to, vartojimas kreditan sumažina absoliučią vartotojų perkamąją galią, nes dalis pajamų lieka kreditinėje sistemoje ir padidina jų „efektyvios paklausos“ priklausomumą nuo ekonominės konjunktūros, nes pakilimo fazėje asmeninis vartojimas papildomai išplečiamas kredito sąskaita, o krizės bei depresijos metu jį tenka papildomai sumažinti, padengiant įsiskolinimą. Padengti įsiskolinimui už įsigytas išsimokėtinai prekes 1947 metais amerikiečiams teko skirti 6,2% visų savo vartojimo išlaidų, o 1962 m. — jau net 14,4% (29, p. 79). Plečiant gyventojų vartojimo išlaidas nesveiku kredito pagrindu (1962 metais net 57% išlaidų prekėms JAV gyventojai padengė iš kredito) ir didėjant jų skoloms, įsiskolinimų už pirktus išsimokėtinai daiktus nepadengusių amerikiečių skaičius per paskutiniuosius penkerius metus išaugo 2 kartus (70, p. 21, 24).

Deficitinis finansavimas paprastai yra ne biudžeto poveikio ciklui išdava, o priešingai, ciklo poveikio biudžetui, atspindinčiame ekonominės

konjunkčūros stovj, pasekmė. Sugretinus 1958—1963 metų JAV federalinės vyriausybės laukiamus ir faktinius biudžetus, išryškėja, kad stichinės reprodukcijos ciklo eigos poveikyje, užuot gavus daugiau kaip 8 mlrd. dol. numatytą aktyvų saldo, gauta maždaug 33 mlrd. dol. pasyvas. Pastovus biudžeto deficitas (1945—1964 metais federalinis biudžetas tik 6 kartus balansuotas aktyviai) taip pat rodo JAV vyriausybės nesugebėjimą susidoroti su bendrosios krizės sąlygomis augančiais reprodukcijos sunkumais. Pradėjus kapitalistinių šalių praktikoje taikyti „valstybės skolos filosofiją“, svarbiu valstybinių biudžetų išlaidų straipsniu pasidarė palūkanos valstybės skolos sumai. Vidutiniškai 1958—1960 biudžetinėmis metais, SNO duomenimis, palūkanos Kanados valstybinės skolos sumai sudarė 13%, Anglijos — 12%, Italijos — 7% ir Prancūzijos — 6% valstybinių biudžetų išlaidų (62, p. 544, 577, 582, 589). JAV federalinė vyriausybė iš kiekvieno šiuo metu išleidžiamo dolerio valstybės skolos palūkanoms apmokėti skiria daugiau kaip 10 centų. Tai, svarbiausia, yra savotiška nacijos duoklė parazituojančiai finansinei oligarchijai, padedanti jos interesais užmaskuotai perskirstyti papildomą nacionalinių pajamų dalį.

Deficitinio finansavimo praktinį taikymą lydi ne tik mokesčių didinimas dėl augančios valstybės skolos naštos, bet ir infliacija. Nors JAV valstybiniam ūdvi įstatymiškai uždrausta popierinių pinigų emisija, bet infliacinis reiškinys sukelia išpūsta banknotų apimtis apyvartoje, bankams naudojant kaip garantinį pagrindą vyriausybės paskolų laktūsus, išleistus biudžetinėiam deficitui padengti. Vystant neokeinsistų išgirtą „reguliuojamą“, „nuosaikią“ arba „šliaužiančią“ infliaciją, 1951—1961 metais dolerio ir VFR markės perkamoji galia sumažėjo 13%, italų lyros — 18%, anglų sterlingų svaro — 27% ir franko — 32% (39), papildomai numušdama gyventojų mokios paklausos lygį.

Jau vien išryškinius valstybinio reprodukcijos reguliavimo finansavimo šaltinius, matyti, kad *neokeinsistinės programos nepakankamai „efektyviai paklausai“ stimuliuoti ir kompensuoti daugiausia finansuojamos, struktūriškai performuojant jos pačios potencialių išteklių dalį*. Koks gi tikrasis JAV federalinės vyriausybės biudžetinės politikos efektas realizavimo procesui? Tarybinio ekonomisto K. Kamušerio apskaičiavimais, per pastarąjį dešimtmetį jos užtikrinta *grynoji papildoma moki* paklausa siekė 9—10% JAV grynojo visuomeninio produkto (tai yra be pakartotinai įskaiciuojamos vertės). Ši papildoma paklausa mobilizuojama daugiausia iš potencialiai perteklinių kapitalų. Tačiau toks pat JAV valstybinio biudžeto santykinis poveikis visuminei mokiai paklausai buvo ir prieš antrąjį pasaulinį karą (1937 m.—8,8%, 1939 m.—10,2%), nors vyriausybinių supirkimų apimtis buvo daug mažesnė (25, p. 46—47).

Didėjant normalios reprodukcijos sutrikimams, JAV reguliuojamojo kapitalizmo ideologų tarpe ir valdančiuosiuose sluoksniuose pastaruuju metu išryškėjo posūkis, vertinant mokestinių „stabilizatorių“ panaudojimo metodus ciklo reguliavimui. Keinsistinį principą, kad bet kokios valstybės išlaidos gali kompensuoti nepakankamą mokią paklausą, oficialioje ekonominėje politikoje išstumia blaivesnė pažiūra apie būtinumą palaikyti tam tikrą struktūrinį proporcingumą tarp atskirų socialinių sluoksnių paklausos (Nacionalinio ekonominių tyrimų biuro direktorius A. F. Bernsas, buvęs EPT pirmininkas L. Kaizerlingas, prof. E. Hansenas paskutiniuosiuose darbuose, buvęs EPT pirmininkas V. V. Heleris). Įsivyrąja nuomonė, kad „efektyviai paklausai“ užtikrinti tikslinga sumažinti pajamų mokesčius.

Netiesiogiai pripažindamas valstybinio biudžetinio pajamų perskirstymo aparato nepakankamą efektyvumą, reguliuojant reprodukcijos eigą, 1964 metų pradžioje JAV Kongresas priėmė mokestinės reformos projek-

tą, kurį pateikė dar Dž. F. Kenedis. Prezidentas jį vertino kaip centrinį veiksnių Amerikos augimo kryptį aukštyn pakreipti programoje (51, XXV). Numatoma sumažinti pajamų mokesčių iš gyventojų nuo 20—91% iki 14—65% ir korporacijų — nuo 30—52% iki 22—47%¹¹. EPT ekspertų apskaičiavimais, reforma papildomai padidins mokesčių mokėtojų pajamas apie 13,5 mlrd. dol.: 11 mlrd. dol. — gyventojų ir 2,5 mlrd. dol. — korporacijų.

Mokestinės reformos realią įtaką ekonominiam augimui dar parodys ateitis, bet aišku, kad jos autoriai pervingina multiplikacinių-akseleracinių procesų sąlygojamą „kumuliatyvinę ekspansiją“, kurią sukels šios papildomos pajamos: pastovaus nepilno gamybinių pajėgumų panaudojimo sąlygomis papildomos paklausos sukeliama antriniai reprodukcijos procesai nežymūs. Konkrečiai, 1962 metų kainomis, asmeninio vartojimo išlaidos 1957—1962 metais, palyginus su 1951—1956 metų, padidėjo 359,5 mlrd. dol., o BNP — 440,2 mlrd. dol. (51, p. 172). Taigi BNP padidėjimo, kurį sukelia padidėjęs asmeninis vartojimas, koeficientas buvo 1,23, o reformos projekte jo reikšmė — 2. Reformos autoriai neatsižvelgia, kad daugiausia iš jos išloš pasiturintys gyventojų sluoksniai, kurių „polinkis vartoti“ yra mažesnis už vidutinį, ir todėl santykinai „padidėja dirbančiųjų nešama mokestinės naštos dalis“ (7). O Jungtinių Valstijų korporacijų vidinės sandaupos, EPT duomenimis, ir taip pakankamos investavimo tikslams.

Mokesčių iš gyventojų sumažinimas būtų pažangi priemonė, jei ją lydėtų išlaidų gynybai sumažinimas ir korporacijų mokesčių padidinimas, siekiant išplėsti išlaidas socialinėms-kultūrinėms reikmėms. To reikalauja didesnė JAV gyventojų dalis, pradedant Komunistų partija (7) bei ją remiančiais darbo žmonėmis ir baigiant liberaliosios buržuazijos dalimi. Tačiau pradėta įgyvendinti reforma, padidindama biudžetinį deficitą, jau artimiausiu metu padidins ir valstybės skolos našta gyventojams. Kenedžio teigimas, kad tenka pasirinkti tarp dviejų rūšių deficitų: „tarp deficitų, sukeltų eikvojimo bei silpnumo, ir deficitų, sudarytų, mums (JAV.— A. B.) kuriant savo būsimąją jėgą“, praktiškai tėra neokeinsizmo rėmuose modernizuota deficitinio finansavimo argumentacija¹².

Apibendrinimai ir išvados

1. JAV ekonomikos valstybinis reguliavimas, neokeinsizminių pasiūlyimų pagrindu stimuliuojant paklausą, išplečiant ar sumažinant vyriausybinių supirkimų apimtį, tam tikrose ribose įnešė pakitimus į pokarinės ekonominės konjunkcijos gaivališkus svyravimus, atskirų ciklo fazijų pasireiškimo formą, nuoseklumą, kapitalo kaupimo eigą ir kitus reprodukcijos procesus. Valstybinio reguliavimo priemonės susilpnina krizinio sprogo jėgą, laikinai atitolina susidariusių socialinių-ekonominių disproporcijų likvidavimą ir pašalina atskiras technines-ekonominės disproporcijas. Šiuolaikinėmis bendrosios kapitalizmo krizės sąlygomis buržuazija pasiryžusi bet kokioms valstybinėms-monopolistinėms ūkio reguliavimo priemonėms ir net atskiroms socialinėms nuolaidoms, kad tik galėtų sumažinti ekonominių spazmų mastą, o drauge ir jų pavojingas politines pasekmes.

2. Nežiūrint nemažo poveikio ekonominiam ciklui, JAV valstybinis kapitalizmas nei „automatinių“, nei „valdomų“ programų įgyvendinimu nelikviduoja pagrindinio kapitalizmo prieštaravimo, ciklinio reprodukcijos pobūdžio ir chroniško nepilno gamybinių jėgų panaudojimo, o geriausiu atveju tik laikinai atitolina svarbiausių prieštaravimų sprendimą. Kad ir kaip idealiai darniai bei efektyviai šios programos būtų taikomos atskiriems ekonominiams procesams kontroliuoti, neokeinsizmų galutinai tiks-

lai reguliuoti visą reprodukcijos eigą neįvykdomi, esant kapitalistiniam gamybos būdai, nes nesuderinami su jo specifika.

Reguliuojamojo kapitalizmo ideologų programų praktinis taikymas Jungtinėse Amerikos Valstijose padidino bendrą mokią paklausą, bet drauge deformavo realizavimo ir gamybos normalias struktūras karinių išlaidų sąskaita. Ilgalaikės perspektyvos požiūriu buržuazinės valstybės intervencija į ūkinį gyvenimą paaštrina perprodukciją ir disproporcingumą.

3. Neokeinsistinių programų įgyvendinimas, dangstantis populiariais ekonominio augimo paspartinimo, kovos su krizėmis ir nedarbu šūkiams, didina karines išlaidas ir valstybės skolas, vysto „reguliuojamą“ infliaciją ir biudžetinių monopolijų finansavimą „nacijos interesais“. Šių priemonių pagalba JAV vyriausybė užmaskuota forma persikirsto papildomą nacionalinių pajamų dalį monopolistinės buržuazijos interesais. „Stabilizavimo“ ir „kompensavimo“ programos skirtos ne tik krizės metu paaštrėjusiai politinei situacijai sušvelninti, bet ir patirtų šioje fazėje monopolijų nuostolių daliai išdėstyti palankesniems ciklo periodams, o vėliau perkelti juos likusiems buržuazinės visuomenės socialiniams sluoksniams valstybinio biudžetinio aparato pagalba. Tai kita, ne mažiau svarbi kapitalistinės ekonomikos valstybinio reguliavimo receptų funkcija ir praktinio taikymo pusė, išryškinanti jų antidemokratinį pobūdį (nekalbant apie jos grįžtamąjį poveikį ciklinei reprodukcijai).

4. Valstybinio-monopolistinio kapitalizmo vystymasis yra savo viduje prieštaringas procesas. Iš vienos pusės, centralizuotas reprodukcijos reguliavimas padeda finansinei oligarchijai įtvirtinti diktatą likusiems socialiniams visuomenės sluoksniams ir stiprinti jų išnaudojimą, iš kitos — jis reiškia „pilniausią *materialinį* socializmo paruošimą“ (1). Todėl atskiras reguliuojamojo kapitalizmo šalininkų siūlomas bei taikomas priemonės reikia vertinti diferencijuotai, priklausomai nuo to, kokiu mastu galima jas panaudoti visuomenės daugumos interesais, nukreipti monopolijų teisių apribojimo kryptimi, padidinti ciklo reguliavimo visuomeniniam efektyvumui, nors visos jos vienodai nepajėgios kapitalizmo rėmuose likviduoti ciklinius reprodukcijos antagonizmus.

5. Ekonominė praktika parodė, ir buržuazijos ideologai neįstengia nuslėpti, kad valstybinis-monopolistinis kapitalizmas, net apsiginklavęs neokeinsistinėmis programomis, bejėgis savo viešpatavimo sferoje užtikrinti pastovius aukštus ekonominio vystymosi tempus, likviduoti krizes, nepilną gamybinių jėgų panaudojimą. Tai yra koncentruota kapitalistinės reprodukcijos valstybinio reguliavimo programų ir pažintinės, ir apologinės funkcijų krizės išraiška.

Tai, kad, vystantis bendrajai kapitalizmo krizei, šios programos vis blogiau tenkina joms keliamus klasinius uždavinius, atsispindi ne tik nurodytų funkcijų ryšyje, bet ir augančiuose prieštaravimuose tarp tų funkcijų. Aštrėjantys vidiniai prieštaravimai tarp šiuolaikinės buržuazinės politinės ekonomijos gnoseologinės ir socialinės funkcijų yra viena pagrindinių priežasčių, kodėl „buržuazija jau nepajėgia iškelti idėjų, kurios galėtų patraukti liaudies mases“ (2, p. 312).

КРИТИКА ПРОГРАММ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ КАПИТАЛИСТИЧЕСКОГО ВОСПРОИЗВОДСТВА В США

А. БУРАЧАС

Резюме

В статье ставится задача с марксистских позиций критически проанализировать важнейшие неокейнсианские программы регулирования цикла воспроизводства и, частично, мероприятия, проводимые по ним правительством США после второй мировой войны.

При исследовании указанных программ выделяются: а) в экономическую систему «встроенные стабилизаторы», предназначенные для «амортизирования» циклических колебаний в платежном спросе; б) средства для «компенсирования» недостаточного спроса. На основе фактов американской практики государственного регулирования дается оценка качественным и количественным пределам воздействия на воспроизводство «стабилизаторов» личного потребления, аграрных, кредитных и фискальных «стимуляторов», а также мероприятий, проводимых по «компенсационным» программам. Указываются последние мероприятия правительства США в областях амортизационных отчислений и налогов. Названные программы выполняют не только экономическую, но и политическую функцию, так как предназначены для сдерживания созревания субъективных предпосылок социальных революций, что и раскрывается в статье. Автором также рассматриваются рекомендуемые неокейнсианцами источники финансирования этих программ и их воздействие на воспроизводство.

Статью подытоживают выводы и обобщения. 1) Современное буржуазное государство, перераспределяя и непосредственно disponируя значительной частью материальных ресурсов общества, руководствуясь неокейнсианскими программами, модифицирует циклический ход реализации, формы проявления, длительность и последовательность отдельных фаз цикла, ход накопления капитала и другие процессы воспроизводства. 2) Программы буржуазных экономистов не помогают государственно-монополистическому капитализму ликвидировать его основное противоречие, циклический характер воспроизводства, хроническое массовое недоиспользование производительных сил, а в лучшем случае лишь временно отодвигает решение важнейших противоречий. Окончательные цели программ по регулированию воспроизводства неосуществимы в условиях капитализма, так как несовместимы со спецификой способа производства. 3) В результате государственной интервенции в экономический цикл дополнительно деформируются структуры производства, спроса и потребления, в конечном счете усиливаются хроническое перепроизводство и в некоторых отношениях диспропорциональность. 4) «Стабилизационные» и «компенсационные» мероприятия используются не только для сглаживания циклических колебаний и в целях социальной демагогии. Другое важное их назначение — помочь монополиям распределить часть убытков, полученных в фазе кризиса, на другие фазы цикла, а потом переложить на другие социальные слои буржуазного общества. Осуществление неокейнсианских программ ведет к высоким налогам с населения, росту военных расходов, «умеренной» инфляции и бюджетному финансированию монополистической буржуазии «в интересах нации». 5) Экономическая

практика показала, и буржуазные апологеты не в состоянии этого скрыть, что государственно-монополистический капитализм, даже руководствуясь неокейнсианскими указаниями, бессилён в сфере своего господства ликвидировать внутреннюю неуравновешенность и загнивание. В этом — концентрированное выражение и познавательной, и апологетической функций программ. Критическое исследование программ выявляет не только взаимосвязь кризиса их основных функций, но и растущие противоречия между ними, вызванные усилением практической ориентации современной буржуазной политэкономии.

I š n a š o s

¹ (51, p. 28). 1962 metų pranešime nurodoma, kad per pastarąjį dešimtmetį dėl ekonominio potencialo nepilno panaudojimo nacija praradusi 175 mlrd. dol. (52, p. 70). Įvertinimų žymus skirtingumas kelia abejones dėl jų tikslumo.

² „National and International Measures for Full Employment“, a report by J. M. Clark, A. Smithies, N. Kaldor, P. Uri and E. R. Walker, United Nations Department of Economic Affairs, N. Y., 1949.

³ „Sąveikaujančių svėrytės sistemos“ pagrindiniai elementai tokie: a) multiplikacijos procesas — jo konkrečiai reikšmė apibūdinama pradinių investicijų sukeltą pajamų padidėjimo; b) akceleracijos procesas — apibūdinamas multiplikacijos proceso sąlygojamą „antrinių“ (išvestinių) investicijų; c) ribinis kapitalo efektyvumas — laukiama pelno iš papildomų investicijų santykis su pastoviuoju kapitalu (įmonininkas tik tada suinteresuotas investuoti laisvą kapitalą, kai ribinio kapitalo efektyvumo norma viršija paskolinių palūkanų normą). Multiplikacijos koeficientas (multiplikatorius) yra polinkio vartoti, t. y. išlaidų vartojimui santykio su visomis asmeninėmis pajamomis, funkcija.

⁴ JAV valstybinių investicijų ir valstybinio gamybos sektoriaus veiklos įtaka bendram reprodukcijos procesui atskirai straipsnyje nenagrinėjama. JAV valstybinė statyba 1961—1963 metais sudarė vidutiniškai 20% visų kapitalinių įdėjimų (Приложение к «МЭ и МО», 1964, № 8, p. 88). Federalinės valdžios gamybinės veiklos apimtis neturi žymios reguliuojamojo poveikio ūkiui; be to, net speciali komisija, tyrusi jos apimtį, negalėjo tiksliai nustatyti pastarosios dėl supainiotos apskaitos (24, p. 139).

⁵ JAV baziniai duomenys 1954 metų kainomis (51, p. 174—175; 64, p. 857—862). Baziniai duomenys EEB ir EEOO einamosiomis kainomis (62, p. 917). „Bendruoju nacionaliniu produktu“ (BNP, angl. Gross national product) buržuazinėje statistikoje vadinama visuminio visuomeninio produkto dalis, kuri didesnė už nacionalines pajamas amortizacijos ir netiesioginių mokesčių sumomis. Į jį įjungiamos visų asmenų pajamos, gaunamos gamybinėje ir negamybinėje sferoje. Pakartotinis produkcijos vertės skaičiavimas neeliminuos, todėl valstybinių supirkimų faktinis lyginamasis svoris didesnis.

⁶ Baziniai duomenys 1962 metų kainomis. Karinės išlaidos — 1939—1962 metais (51, p. 172—173).

⁷ Plačiau ši problema nagrinėjama (15, p. 216—217; 18, тл. IX; 20; 27; 28).

⁸ Siuolaikinei karinei produkcijai būdingas didelis triūsingumas ir maža paklausa žaliavoms. Be to, išvestinės paklausos stimuliavimo efekto sumažėjimui įtakos turi didelė karinių užsakymų koncentracija: 1961 finansiniais metais 100 firmų teko 75% visų užsakymų (34, p. 101).

⁹ Karo atidėtos paklausos patenkinimas, ūkio automatizavimas ir chemizavimas, žemės ūkio perėjimas į mašininę gamybos stadiją, tarnautojų darbo, taip pat buities „industrializacija“ ir kiti.

¹⁰ JAV pramoninės gamybos fizinės apimties metinis indeksas 1920—1921 metais maksimaliai krito 12 punktu, 1929—1933 metais — 44 ir 1937—1938 metais — 21 punktu. Gi 1948—1949 metais šis indeksas sumažėjo 11, 1953—1954 metais — 15 ir 1957—1958 metais irgi 15 punktu (1937 m. = 100) (64, p. 63, 969, 985).

¹¹ (51, XV—XVII, p. 43—52). Praktiškai pajamų mokesčių normos yra mažesnės. Be nurodytų 1962 metais priimtų mokesčių nuolaidų investitoriams, JAV gavybinių šakų korporacijos turi teisę žymią dalį savo pelnų nurašyti kaip kompensaciją už „gamtinių išteklių išsekimą“. Naftos monopolijoms ši kompensacija siekia 27,5% bendrų pajamų, anglies gavyboje — 10%, kitose kalnakasybos šakose — 5—23% (26). Įvairios lengvatės nustatytos, apmokestinant akcininkų pajamas iš dividendų; iš viso neapmokestinamos pajamos iš valstijų ir municipalitetų bonų (obligacijų).

¹² (51, XIV). Dar 1948 metų pradžioje paruoštame R. F. Harodo paskaitų cikle nurodoma: „Lėšų panaudojimas biudžetinio deficito sąskaita — tai nuvedamasis čiaupas, kurį galima greitai atidaryti, ir geriausias tam būdas — mokesčių sumažinimas“ (49, p. 162).

L I T E R A T Ū R A I R Š A L T I N I A I

1. *Leninas V. I.*, Raštai, t. 25, Vilnius, 1954, p. 336.
2. *TSKP XXII* suvažiavimo medžiaga, Vilnius, 1961.
3. *Alteris L.*, „Planinio kapitalizmo“ teorijos žlugimas, Vilnius, 1955.
4. *Buračas A.*, Mėginimai reguliuoti kapitalistinį ūkį. „Komunistas“, 1964, Nr. 11.
5. *Foster W. Z.*, Eisenhower and Keynesism. „Political Affairs“, April 1955.
6. *Lumer H.*, Government Intervention in Collective Bargaining. „Political Affairs“, February 1964.
7. *Lumer H.*, President Johnson's Economic Program. „Political Affairs“, March 1964, p. 11.
8. *Ruikowski J.*, Polityka pieniężno kredytowa jako forma interwencjonizmu państwowego we współczesnym kapitalizmie, Warszawa, 1961.
9. *Ruikowski J.*, Kredyt konsumpcyjny a popyt. „Ekonomista“, 1963, Nr. 5.
10. *Sadzikowski W.*, Interwencjonizm państwowy a wzrost gospodarczy w kapitalizmie (na przykładzie Wielkiej Brytanii). „Ekonomista“, 1964, Nr. 2.
11. *Szeworski A.*, Cykl koniunkturalny w gospodarce amerykańskiej. „Ekonomista“, 1964, Nr. 2.
12. *Tudrej J.*, Współczesny kapitalizm i planowanie, Łódź, 1964.
13. *Абалкин Л. И., Вальтух К. К., Долотенкова Л. П., Мандрыгина Ф. А.*, Очерк воспроизводства в условиях общего кризиса капитализма (на примере США), М., 1962.
14. *Альтер Л. Б.*, Буржуазная политическая экономия США (на основных этапах развития американского капитализма), М., 1961.
15. *Блюмин И. Г.*, Кризис современной буржуазной политической экономии, М., 1959.
16. *Варга Е. С.*, Современный капитализм и экономические кризисы. Избранные труды, М., 1962.
17. *Варга Е. С.*, Капитализм двадцатого века, М., 1961.
18. *Выгодский С. Л.*, Очерки теории современного капитализма, М., 1961.
19. *Гутцайт М. Г.*, Хроническая безработица и недогрузка предприятий США, М., 1961.
20. *Далин С. А.*, Военный государственно-монополистический капитализм в США, М., 1961.
21. *Дубсон Б.*, Обратная сторона «планирования» английской экономики. «Мировая экономика и международные отношения» («МЭ и МО»), 1962, № 10.
22. *Евзеров Р.*, Милитаризм и неравномерность развития капитализма. «Международная жизнь», 1962, № 7.
23. «Известия Советов Депутатов трудящихся СССР», 28 октября 1961 г.
24. Империалистическое государство и капиталистическое хозяйство, сб., отв. ред. И. Д. Левин, М., 1963.
25. *Камушер К.*, Государственные расходы и проблема рынка в США. «МЭ и МО», 1962, № 12.
26. *О'Коннор Х.*, Империя нефти, М., 1958, стр. 302.
27. Критика современных буржуазных, ревизионистских и реформистских экономических теорий, под ред. Н. А. Цаголова, М., 1960, гл. VIII, §§ 2—3.
28. *Кузьминов И. И.*, Послевоенный капиталистический цикл, М., 1962.
29. *Курьеров В.*, Состояние и перспективы экономики США, «МЭ и МО», 1963, № 11.
30. *Лебедева Е.*, Налоговые льготы монополиям США, «МЭ и МО», 1962, № 2.
31. *Марзани К., Перло В.*, Доллары и проблема разоружения, М., 1961, стр. 63—64.
32. «МЭ и МО», 1964, № 8, стр. 117.
33. Проблемы безработицы в период общего кризиса капитализма, М., 1963, стр. 331.
34. Проблемы современного капитализма и рабочий класс, под общей ред. А. А. Арзуманяна и А. М. Румянцева, Прага, 1963.
35. *Смит М. Н.*, Очерки истории буржуазной политической экономии (середина XIX—середина XX вв.), М., 1961.
36. Соревнование двух систем. Проблемы экономической науки, М., 1963, стр. 147.
37. *Спиридонова З.*, Экономическое положение капиталистических стран (текущее обозрение), «МЭ и МО» 1962, № 12, стр. 98.
38. *Хафизов Р. Х.*, Критика теорий государственного регулирования капиталистической экономики, М., 1961, стр. 18.
39. *Чепраков В.*, Империализм 60-х годов. Некоторые тенденции развития. «Коммунист», 1963, № 17, стр. 37.
40. *Шундеев В.*, Об экономической политике Кенеди, «МЭ и МО», 1963, № 6.
41. Экономика зарубежных стран (капиталистическая система мирового хозяйства после второй мировой войны), под ред. В. А. Жамина, М., 1962, стр. 287.
42. «Экономическая газета», 29 декабря 1962 г., № 52 (73), стр. 40.
43. Экономические проблемы современного империализма, под ред. С. А. Выгодского и др., М., 1963.

44. Блер Дж., Хаугтон Х., Роуз М., Экономическая концентрация и вторая мировая война, М., 1948.
 45. Жамс Э., История экономической мысли XX века, М., 1959.
 46. Кейнс Дж. М., Общая теория занятости, процента и денег, М., 1948, стр. 223, 229.
 47. Хаберлер Г., Процветание и депрессия. Теоретический анализ циклических колебаний, М., 1960.
 48. Хансен Э., Экономические циклы и национальный доход, М., 1959.
 49. Харрод Р. Ф., К теории экономической динамики. Новые выводы экономической теории и их применение в экономической политике, М., 1959, стр. 162.
 50. Послание президента Джонсона Конгрессу «О положении страны», «Известия», 12 января 1964 г.
 51. „Economic Report of the President, Transmitted to the Congress January 1963, Together with the Annual Report of the Council of Economic Advisers“, U. S. Government Printing Office, 1963.
 52. „Economic Report of the President... Jan. 1962...“, 1962.
 53. „Dimensions of Soviet Economic Power“, Hearings together with compilation of studies prepared for the Joint Economic Committee Congress of the United States, Eighty—seventh Congress second session, dec. 10 and 11, 1962, U. S. Government Printing Office, 1962.
 54. Beveridge W. U., Full Employment in a Free Society, L., 1944, p. 154.
 55. Hansen A. H., Economic Policy and Full Employment, 1947, ch. ch. V—X.
 56. Hansen A. H., A Guide to Keynes, N. Y.—Toronto—London, 1953.
 57. Hansen A. H., The American Economy, N. Y., 1957.
 58. Hazlitt H., The Failure of the New Economics. An Analysis of the Keynesian Fallacies, Princeton—N. Jersey—Toronto—London—N. Y., 1959.
 59. Schumpeter J. A., History of Economic Analysis, N. Y., 1954.
 60. „The World Almanac 1963 and Book of Facts“, ed. by H. Hansen, N. Y. World—Telegram, 1963, p. 752.
 61. „The Economic Almanac 1960“, N. Y., 1960.
 62. „Statistical Abstract of the United States 1962“, U. S. Bureau of the Census, Wash.
 63. „Statistical Yearbook 1961“, Statistical Office of the United Nations, Department of Economic and Social Affairs, N. Y., 1961.
 64. Экономика капиталистических стран после второй мировой войны, М., 1959.
 65. Экономика капиталистических стран в 1959 году, под ред. Орлова Н. В. и др. М., 1960.
 66. Экономика капиталистических стран в 1961 году (экономически развитые страны), под ред. Капелинского Ю. Н., М., 1962.
 67. Экономика капиталистических стран в 1962 году (экономически развитые страны), под ред. Капелинского Ю. Н., М., 1963.
 68. Экономическое положение капиталистических стран. Конъюнктурный обзор за 1960 г. и начало 1961 г., приложение к «МЭ и МО», 1961, № 7.
 69. Экономическое положение капиталистических стран. Конъюнктурный обзор за 1961 г. и начало 1962 г., приложение к «МЭ и МО», 1962, № 8.
 70. Экономическое положение капиталистических стран. Конъюнктурный обзор за 1962 г. и начало 1963 г., приложение к «МЭ и МО», 1963, № 8.
-